

<https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2026-69-08>
УДК 902.2"195/202":903.4/5(477.53)"638.3"

Ігор Корост

директор

Історико-культурний заповідник «Більськ»

Вул. Покровська, 13, с-ще Котельва, 38600, Полтавська обл., Україна

Email: korost_igor_1987@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7191-1149>

Ірина Шрамко

кандидатка історичних наук, директорка

Музей археології Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

Майдан Свободи, 4, 61022, Харків, Україна

Email: i.b.shramko@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1009-9262>

НОВІТНІЙ ПЕРІОД У ВИВЧЕННІ БІЛЬСЬКОГО АРХЕОЛОГІЧНОГО КОМПЛЕКСУ

Більське городище скіфського часу перебуває у сфері наукових інтересів археологів Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна з 1954 р. У період з 1958 до 1994 рр. Скіфо-слов'янська археологічна експедиція під керівництвом д. і. н., професора Бориса Шрамка здійснювала на пам'ятці масштабні археологічні розкопки.

Як цитувати: Корост І., Шрамко І. Новітній період у вивченні Більського археологічного комплексу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*. 2026. Вип. 69. С. 148–172. <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2026-69-08>

How to cite: Korost I., Shramko I. The Most Recent Period in the Study of the Bilsk Archaeological Complex. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series History*. 2026. No. 69. PP. 148–172. <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2026-69-08> (In Ukrainian)

© Корост І., Шрамко І., 2026

 This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Значна територія поселення і його округи була охоплена розвідками, проводилися науково-рятивні дослідження курганів, всебічно опрацьовувався отриманий у ході робіт речовий матеріал. За результатами досліджень підготовлено низку наукових праць, зокрема, узагальнювальну монографію, яка стала настільною книгою всіх скіфологів, що вивчають Більський мікрорегіон. Відтоді Більське городище залишається однією з пріоритетних пам'яток серед тих, які досліджують науковці університету, місцем проведення польової археологічної практики студентів, підготовки наукових кадрів для роботи у сфері археології та давньої історії. Матеріали розкопок щорічно поповнюють фонди університетського Музею археології. В останньому сформована одна з найбільш виразних колекцій артефактів з цієї відомої пам'ятки. Внесок учених університету в розроблення проблем, пов'язаних з Більським городищем, відображений у постійній експозиції музею в окремій вітрині. Після нетривалої перерви дослідження цього комплексу було відновлено, але вже в умовах плідної співпраці зі створеним у 2005 р. Історико-культурним заповідником (ІКЗ) «Більськ». У статті розглянуто основні етапи формування партнерських відносин заповідника з Харківським національним університетом імені В. Н. Каразіна (ХНУ), передусім — з науковцями кафедри історіографії, джерелознавства та археології, а також співробітниками Музею археології, — у науковій, охоронній, виставковій та видавничій сферах протягом останніх 20-ти років. Висвітлено основні досягнення та окреслено подальші кроки щодо вирішення проблеми вивчення, збереження та популяризації археологічної пам'ятки світового значення.

Ключові слова: Дніпровське лісостепове Лівобережжя, Комплекс пам'яток території і округи Більського городища, поселення, курганні некрополі, археологічні дослідження, неінвазивні вивчення, Історико-культурний заповідник «Більськ», Каразінський університет, історико-культурна спадщина України, співпраця, 2005–2025 рр.

Історія співпраці між Харківським національним університетом імені В. Н. Каразіна та Кошунальною установою «Історико-культурний заповідник «Більськ» Полтавської обласної ради налічує майже 20 років. Фактично співробітництво розпочинається відразу після створення заповідника в 2005 р. (Doroshenko, Shaporda 2020) і активно триває й нині¹. Саме завдяки якісно спланованій роботі та залученню до вивчення величезного археологічного комплексу широкого кола

¹ Цьому процесу сприяв договір про співпрацю, підписаний між закладами в 2012 р., а також угода про співробітництво з кафедрою історіографії, джерелознавства та археології Каразінського університету, укладена 2021 р.

фахівців-археологів та значній підтримці наукових досліджень у поєднанні з популяризацією одержаних результатів у вивченні мікрорегіону розпочався новий період.

У зв'язку з цим доцільно виділити головні етапи співпраці та визначити здобутки кожного з них (табл. 1).

I етап охоплює часовий проміжок з 2005 по 2011 рр.². У цей час археологічні розкопки на пам'ятці переважно проводили вчені Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Зокрема, вони досліджували Західне укріплення³. Останнє порівняно зі Східним укріпленням ще мало вивчено⁴. У межах Західного городища щорічно розкривались значні площі, були виявлені цікаві археологічні об'єкти, що приваблювали туристів, представників ЗМІ великою кількістю яскравих знахідок та можливістю стати свідками новітніх наукових відкриттів. Тож час від часу на регіональному телебаченні виходили сюжети про результати роботи Каразінського університету на теренах укріплення. При цьому певний акцент робили на величч та унікальності самого Більського городища, на що постійно звертав увагу у своїх численних наукових працях Борис Шрамко (Korost 2016). Інформацію переважно подавали знані вчені Каразінського університету, що, безумовно, надавало ваги цим сюжетам. Залюбки до інтерв'ю долучалися і студенти історичного факультету та випускники університету, які працювали у складі експедиції.

II етап можна обмежити проміжком часу з 2012 до 2021 рр.⁵. Основними напрямками спільної роботи двох установ у ці роки були *науково-дослідна та пам'яткоохоронна діяльність*. Співпраця за цими напрямками істотно розширюється та поступово набирає

² Посаду директора заповідника в цей час обіймали Віктор Приймак та Михайло Овчаренко.

³ Пам'ятки, досліджені на кожному з розглянутих етапів, представлено на рис. 1.

⁴ Розкопки на Західному укріпленні було відновлено 1988 р., роботи ведуться під керівництвом к.і.н. Ірини Шрамко, яка з 2005 р. очолює Скіфську археологічну експедицію Каразінського університету, керує польовою археологічною практикою студентів історичного факультету.

⁵ З січня 2012 р. директор заповідника — Ігор Корост.

обертів. Від цього моменту співробітники ІКЗ «Більськ» долучаються до археологічних досліджень Західного укріплення. Загалом з 2012 по 2021 рр. на території останнього досліджено 1216 м². Серед відкритих об'єктів є унікальні (Shramko 2015, 46–47). Підсумки розкопок надали змогу запропонувати науково обґрунтовану періодизацію розвитку Більського городища (Shramko 2021), простежити особливості формування садіб місцевого населення наприкінці VII — першої половини VI ст. до н. е. (Shramko et al. 2021), вперше отримати виразний матеріал для характеристики раннього періоду торговельних відносин місцевих мешканців з античними центрами Північного Причорномор'я (Zadnikov, Shramko 2022), виявити рідкісні зразки ранньоскіфського мистецтва (Shramko 2019).

У 2013 р. Скіфська експедиція Каразінського університету відновила дослідження Східного укріплення (Shramko, Zadnikov 2014, 7–20). Керівництво роботами з 2013 р. лягло на плечі к. і. н. Станіслава Заднікова. Загалом у період 2012–2021 рр. вдалося дослідити 1062 м². Серед найбільш цікавих відкриттів можна відзначити виявлення двох садіб, на території однієї з них знайдено унікальні глиняні статуетки у вигляді фігури баранчика, а в іншій — скупчення культових «хлібців», що вказувало на сталу традицію, імовірно, пов'язану з можливим просуванням частини населення з Сейму на Ворсклу (Zadnikov 2020, 33).

Одним із головних здобутків та проявом масштабної співпраці ІКЗ «Більськ» та Каразінського університету є проведення охоронно-рятівних розкопок на відомому некрополі скіфського часу Скоробір. Зважаючи на нищівне розорювання території могильника, було вирішено відновити розкопки, здійснювати їх плановірно, надаючи пріоритет курганам, що опинилися під загрозою знищення⁶. У період 2013–2021 рр. спільними зусиллями експедицій Каразінського університету та ІКЗ «Більськ» вдалося дослідити 11 курганів у межах некрополя.

⁶ Некрополь Скоробір досліджувала експедиція Харківського університету під керівництвом Бориса Шрамка в 1965 та 1975 рр., хоча перші об'єкти на цьому могильнику були розкопані ще на початку минулого століття. Від 2013 р. загальне керівництво роботами незмінно здійснюють Ірина Шрамко та Станіслав Задніков.

Серед найбільш вагомих відкриттів відзначимо об'єкти, виявлені під час дослідження великого кургану № 1/2013 (Shramko, Zadnikov 2014, 34–41), поховання жінок першої половини VI ст. до н. е. із золотими прикрасами від головних уборів (Shramko 2024), а також кочовика в кургані № 2/2020 першої чверті VI ст. до н. е. із залізним обладунком, набором зброї та предметами кінського спорядження. Особливістю цього захоронення була наявність окремої кінської могили, приєднаної до камери з південного заходу (Shramko, Zadnikov 2021, 11–14). Надзвичайно цінним для науки виявилось парне поховання в кургані № 1/2017, знахідки з якого вказували на зв'язки з Центральною Азією, античною цивілізацією та центральноєвропейськими культурами гальштатського періоду (Shramko, Zadnikov 2021). Окремі артефакти можуть бути віднесені до предметів національного надбання (Shramko, Zadnikov 2018).

З 2017 р. університетська експедиція забезпечена тахеометром. Це значно спрощує процес фіксації відкритих артефактів та археологічних комплексів. Від 2018 р. істотну допомогу харківським науковцям щодо зйомки розкопів, відкритих археологічних об'єктів і навіть знахідок за допомогою квадрокоптера, GNSS-приймача та іншого сучасного обладнання надає заповідник.

У 2018 р. дослідники Каразінського університету та ІКЗ «Більськ» здійснили археологічну перевірку виявлених спеціалістами-геологами аномалій ґрунтів у межах некрополя Скоробір. У ході робіт доведено безперспективність використання цього методу для пошуку поховань на більських могильниках (Shramko, Zadnikov 2019a, 119–125).

Для дослідження місць, запроектованих під розташування реконструйованого скіфського житла, а також перевірки даних геомагнітної зйомки (Bondar, Tsiuga, Karas'ov 2018, 20–22) у період 2017–2018 рр. проведено розкопки на поселенні скіфського часу в урочищі Барвінкова гора (Задніков 2018, с. 170–174; Shramko, Zadnikov 2019a, 99–119). Виявлено ґрунтове поховання та господарські об'єкти доби раннього заліза, а також споруду XII–XIII ст. (Shaporda, Korost 2023, 182–193).

Археологічні розвідки. У рамках цього етапу спільна команда науковців університету та заповідника здійснювала розвідки як на території

Більського городища, так і навколо нього. Інколи в ході цих робіт заклали шурфи (Shramko, Zadnikov 2014, 29–34; Zadnikov, Pryjmak, Horpalo 2016; Zadnikov, Shramko 2017, 245–251; Zadnikov 2018, 174–176).

Опрацювання колекцій. Важливим напрямом співпраці стало дослідження фахівцями харківського університету артефактів, випадково виявлених на теренах Більського мікрорегіону. Серед вивчених матеріалів — типові для цієї місцевості знахідки доби заліза (Zadnikov, Shramko 2017, 251–262; Zadnikov 2018, 176–183; 2020), деякі з артефактів заслуговують на особливу увагу археологів, передусім скіфологів (Zadnikov 2018, 183–185).

Наукові проекти. Протягом 2018–2019 рр. на замовлення ІКЗ «Більськ» та на виконання Програми збереження, вивчення та популяризації Більського городища на період 2018–2022 рр. (Korost 2018, 5) Каразінський університет досліджував різні складники Більського археологічного комплексу. У рамках двох наукових проектів⁷ здійснено рятівні розкопки (розкрито 200 м²) на поселенні Лазьківські Ставки (Shramko, Zadnikov 2019b)⁸ та мультидисциплінарні дослідження захисних споруд Східного укріплення. Одержані результати дали змогу з'ясувати деякі важливі, а інколи й дискусійні моменти. Наприклад, щодо приєднання (інтеграції) фортифікацій Східного укріплення до загальної оборонної системи городища. Науковцям вдалося з'ясувати особливості будови валу й рову укріплення (Shramko, Zadnikov, Kushnir 2020), а також запропонувати оновлену реконструкцію зовнішнього вигляду його захисних споруд (Zadnikov, Shramko 2022). Проблемі вивчення фортифікацій Більського городища присвячено дві статті співробітників двох установ (Shramko, Korost, Zadnikov 2018; Shramko, Zadnikov, Korost 2020). Окремі матеріали стосувалися питань вивчення зольників Західного укріплення (Zadnikov, Shramko, Korotia 2022, 81–115).

⁷ Керівник теми — д. і. н. Сергій Посохов, відповідальний виконавець — к. і. н. Ірина Шрамко.

⁸ Попередньо спільно із заповідником було проведено розкопки на цьому поселенні (Shramko, Zadnikov 2018). За результатами робіт було визначено час існування пам'ятки, з'ясовано її хронологічні позиції відносно захисної системи городища (Shramko, Zadnikov 2020).

Видавнича діяльність посідає особливе місце у співпраці Каразінського університету та ІКЗ «Більськ»⁹. Саме спільними зусиллями представників двох закладів у 2014 р. започатковано проєкт — збірник наукових праць «Археологічні дослідження Більського городища». Збірка виходить щороку¹⁰ та має на меті оприлюднення попередніх результатів археологічних, археометричних та суміжних з ними досліджень за підсумками роботи в межах Більського мікрорегіону.

Ще одним важливим видавничим проєктом став збірник наукових праць «Феномен Більського городища». Він виходить раз на два роки, починаючи з 2012¹¹. Зазвичай збірник презентує матеріали наукових конференцій, семінарів та круглих столів за участі дослідників скіфських старожитностей загалом та Більського городища зокрема. Одне з видань було присвячене 95-річчю видатного науковця, археолога, професора Харківського університету, д. і. н. Б. А. Шрамка. Збірка 2018 р. вийшла у світ з нагоди 60-ліття від початку археологічних досліджень Західного укріплення Більського городища вченими Харківського університету.

Співпраця за цим напрямом полягає також у виданні авторських монографій науковців та випускників університету. Зокрема, було опубліковано монографії одного з дослідників Більського мікрорегіону, к. і. н. Юрія Бойка (Boiko 2017) та фахівця в галузі вивчення ліпленого посуду скіфського часу, к. і. н. Костянтина Пеляшенка (Peliashenko 2020).

У 2018 р. започатковано ще один спільний проєкт — «Археологічний комплекс “Більське городище”». Він має на меті публікацію матеріалів розкопок різних частин видатної археологічної пам’ятки. Першим виданням у серії стала монографія, підготовлена за матеріалами перших розкопок Харківського університету на Більському городищі (Shramko, Shramko, Zadnikov 2018).

Окремі збірки були підготовлені до 95-річчя та 100-ліття д. і. н. Бориса Шрамка. У першій з них (Korost 2016) опубліковано всі наукові

⁹ Видання, підготовлені спільними зусиллями ІКЗ «Більськ» та Каразінського університету в період 2014–2025 рр., представлено на рис. 3.

¹⁰ Автор ідеї — Ірина Шрамко; відповідальні редактори — Олександр Супруненко (2014 р., Супруненко 2014); Ігор Корост (з 2015 р., напр.: Корост 2018).

¹¹ У 2012, 2014 рр. — наук. та відп. ред. Олександр Супруненко (напр.: Супруненко 2012); з 2016 р. — відп. ред. Ігор Корост (напр.: Корост 2022).

статті, тези доповідей та повідомлень, які репрезентують підсумки досліджень науковця на Більському городищі. У другій (Posokhov 2021) опубліковано нариси, спомини та наукові статті, у яких автори висвітлюють різноманітну діяльність видатного харківського археолога. Надзвичайно важливо, що від 2016 р. в с. Більськ, яке локалізується в самому центрі Більського городища, є вулиця Бориса Шрамка — науковця зі світовим ім'ям, який зробив колосальний внесок у дослідження пам'ятки та по праву може називатися патріархом більської археології (Suprunenko 2016, 279). У 2021 р. було підготовлено збірку з нагоди ювілею дослідниці старожитностей Лісостепової Скіфії, к. і. н. Ірини Шрамко (Skoryj, Zadnikov 2021).

Організація спільних наукових заходів була одним з пріоритетних напрямів співпраці установ. Наприклад, фахівці Каразінського університету стали одними із організаторів та активних учасників першої Всеукраїнської наукової конференції «Феномен Більського городища» в селищі Котельва (2012). Надалі в різні роки ці конференції присвячували пам'ятним датам відомих учених Харківського університету: Б. А. Шрамка (2016), В. П. Андрієнка (2019), а також пам'яті полтавського археолога П. Я. Гавриша (2018). Окрему конференцію було приурочено 60-річчю від початку археологічних вивчень Західного укріплення Харківським університетом. У 2020 р. наукова спільнота збиралася з нагоди 15-ліття від заснування ІКЗ «Більськ».

III етап. Розпочався 2022 р. і триває досі. З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну співпраця двох установ не припинилась, але на цьому етапі змінився її формат. Першочергове завдання відтоді — організація роботи зі збереження археологічних колекцій. Зрозуміло, що двом установам доводиться час від часу вносити корективи до планів наукових досліджень, які з початком великої війни в Україні стали передусім охоронно-рятувними.

Археологічні розвідки та розкопки. На відміну від музейників Каразінського університету, співробітники заповідника продовжували працювати фактично у звичайному режимі. У неймовірно складній ситуації, у якій опинився Музей археології в лютому-березні 2022 р., коли головною проблемою була термінова необхідність рятувати

постраждали внаслідок ворожого обстрілу колекції, ІКЗ «Більськ» надав дієву допомогу щодо вивезення з прифронтового міста артефактів з новітніх розкопок некрополя Скоробір. Ці предмети були на тимчасовому зберіганні в Харкові для оброблення та підготовки до публікації (Shramko 2022).

З початком великої війни на теренах України науковці Каразінського університету та випускники історичного факультету долучилися до археологічних розкопок експедиції ІКЗ «Більськ» на поселеннях Старий Кар'єр та Котельва II, розташованих в окрузі Більського городища (Korost 2023b; Shaporda et al. 2023; Shaporda, Zadnikov, Semenenko 2023; Shaporda, Vujnov, Peliashenko 2024).

Протягом усього польового сезону 2022 р. в Більському мікрорегіоні проводили археологічні розвідки, вивчали стан археологічних пам'яток, фіксували руйнування об'єктів (Shaporda, Korost 2023, 198–209).

Від 2023 р., спільною експедицією Каразінського університету та ІКЗ «Більськ»¹² відбувається вивчення надзвичайно цікавої пам'ятки пізньоскіфського — ранньосарматського часів — Котелевського городища. На сьогодні вже розкрито 787 м² його культурних відкладень, досліджено внутрішню територію та ділянку фортифікацій. Встановлено, що ця місцевість обживається ще за доби фінальної бронзи, до якої належать знахідки бондарихинської культури. Однак найбільш цікавими в науковому плані є артефакти III — I ст. до н. е. Хоча тут виявлено також поодинокі знахідки черняхівської культури та Нового часу (Shaporda, Peliashenko 2023; Peliashenko, Shaporda 2024).

В археологічному сезоні 2024 р. спільною експедицією ІКЗ «Більськ» та Каразінського університету відновлено дослідження Східного укріплення. Роботи продовжено й у 2025 р. Керівники робіт — Ірина Шрамко та Станіслав Задніков. Зокрема, у цей період розкрито площу 48 м², досліджено житло IV ст. до н. е., у заповненні якого знайдено ольвійську монету 370 р. до н. е., за допомогою пошукових приладів масштабно обстежено поверхневий шар поселення.

У 2025 р. Скіфська експедиція Каразінського університету на чолі Іриною Шрамко відновила розкопки на теренах Західного

¹² Керівник робіт — співробітник МА ХНУ імені В. Н. Каразіна, к. і. н. Костянтин Пеляшенко.

укріплення. У межах дослідженої ділянки (57 м²) було вивчено цікавий для археологічної науки культовий комплекс кінця VI ст. до н. е., що складався з кількох жертovníків та наземного житла.

У 2025 р. спільна експедиція за участі харківських науковців та представників ІКЗ «Більськ» досліджувала поселення Геюсів Яр II, яке виявили 2024 р. фахівці ІКЗ «Більськ» (роботи Олега Шапорди), попередньо були встановлені межі поселення та визначено його віднесення до періоду доби бронзи-раннього заліза. У 2025 р. під керівництвом Станіслава Заднікова на поселенні було розкрито площу 13 м², виявлено господарську яму, уточнено межі поселення.

Протягом останніх років вивчення мікрорегіону супроводжуються неінвазивними методами, які проводять фахівці ІКЗ «Більськ» на сучасному обладнанні (напр.: Korotia 2024; рис. 2). За підсумками багаторічних археологічних розвідок сьогодні є можливість укласти карту складників археологічних об'єктів Комплексу пам'яток території і округи Більського городища (Korost 2024). Результати обстежень будуть основою оновленого Паспорта на весь комплекс пам'яток регіону. Одними з перших укладалися картки на Західне та Східне укріплення Більського городища¹³.

Опрацювання колекцій. В умовах війни особливу увагу було приділено вивченню предметів з нових надходжень до наукових фондів. Одна з останніх знахідок — мідний тонкостінний казан — цілком може належати до категорії унікальних артефактів (Shaporda, Korost 2023, 206–210; Shramko, Shramko 2023). Предмет було ретельно, всебічно досліджено із застосуванням археометричних методів, за допомогою фотограмметрії встановлено особливості його форми та створено 3D-реконструкцію (Shramko 2023). Фахівці Каразінського університету також долучилися до опрацювання археологічної колекції полтавського археолога, к. і. н. Петра Гавриша¹⁴ (Shramko 2020; Zadnikov 2021; Shramko, Zadnikov 2024). Одна зі знахідок (рогове завершення лука), безумовно, є унікальною (Shramko 2019).

¹³ Розробники документації — науковці Каразінського університету: к. і. н. Станіслав Задніков та к. і. н. Ірина Шрамко.

¹⁴ Колекція потрапила до наукових фондів заповідника після смерті науковця.

Наукові проєкти. Під час повномасштабної російсько-української війни Більське городище всебічно досліджують учені за підтримки Німецького археологічного інституту (DAI). Це дає змогу співробітникам Каразінського університету та ІКЗ «Більськ» вести наукові дослідження за кількома напрямками: проводити розкопки, готувати наукові публікації, опрацьовувати матеріали фондів, здійснювати фіксацію складників Більського археологічного комплексу за допомогою сучасного обладнання із залученням неінвазійних методів. У 2023 р. вивчали кургани на некрополі «Скоробір» (Shramko 2024). Крім того, здійснено масштабні розкопки на багатощарових поселеннях навколо городища, підготовлено каталог столового посуду за матеріалами дослідження Східного укріплення (Zadnikov 2023; Peliashenko, Shaporda 2024). У період 2024–2025 рр. проведено моніторинг колекцій більських некрополів, що зберігаються у фондах Харкова та Котельви (Shramko, Zadnikov 2025), опрацьовано колекцію бронзових дзеркал VI ст. до н. е. з фондів двох установ (Shramko 2025), розробляються актуальні проблеми Більського археологічного комплексу¹⁵.

Видавнича діяльність. Два збірники АДБГ вийшли вже в умовах війни. Один із них (Korost 2023a) присвячено ювілею відомого харківського археолога, дослідника старожитностей доби бронзи — раннього заліза, к. і. н. Юрія Буйнова. Збірник «Феномен Більського городища — 2022» підготовлено на пошану д. і. н. Алли Моруженко, а видання 2024 р. присвячено пам'яті археолога, дослідника Більського городища, захисника України, випускника Каразінського університету Олексія Крютченка.

Одне з останніх спільних видань — колективна монографія, присвячена 60-річному ювілею відомого знавця скіфського мистецтва, к. і. н. Юрія Полідовича, дотичного до вивчення старожитностей Більського городища (Zadnikov, Shramko, Pankovs'kyj 2023).

Організація спільних наукових заходів. У 2023 р., попри тяжкі воєнні часи, у Полтаві відбулася Всеукраїнська наукова конференція з нагоди 85-річчя д. і. н. Алли Моруженко (Korost 2022). У серпні

¹⁵ У реалізації проєктів беруть участь не тільки співробітники заповідника та науковці Каразінського університету, але й студенти та випускники цього ВНЗ, що дає можливість підвищувати фаховий рівень.

2024 р. в приміщенні Полтавського художнього музею було відкрито виставку «Рятувати та досліджувати: підсумки розкопок та розвідок Більського археологічного комплексу під час війни», підготовлену зусиллями співробітників ІКЗ «Більськ» та Каразінського університету. З нагоди 20-річчя співпраці двох вказаних закладів підготовлено виставку «Стародавній Гелон єднає». Її відкриття відбулося 06 травня 2025 р. в приміщенні Виставкової зали Музею археології Каразінського університету. У серпні 2025 р. в Полтавському краєзнавчому започатковано реалізацію міжмузейного проекту — «Більський археологічний комплекс: контексти, відкриття, знахідки».

Подальші кроки співробітництва. Проблеми дослідження, збереження та популяризації Більського археологічного комплексу актуальні й нині. Саме разом із професійними археологами Каразінського університету, які багато років досліджують Більське городище та розуміють його наукову цінність, виключну інформативність та важливість для пізнання історико-культурних процесів, що відбувалися в лісостеповій Україні за доби раннього заліза, фахові співробітники Історико-культурного заповідника «Більськ» працюють над розбудовою скансену, розробленням музейної експозиції у Виставковій залі нового Науково-дослідного центру з вивчення Більського городища.

Список літератури / References

Boiko Yu. M. Sotsialnyi sklad naselennia baseinu r. Vorskly za skifskoi doby. Kotelva; Kyiv: TsP NAN Ukrainy i UTOPIK, 2017. 188 s. (In Ukrainian)

Бойко Ю. М. Соціальний склад населення басейну р. Ворскли за скіфської доби. Котельва; Київ: ЦП НАН України і УТОPIK, 2017. 188 с.

Bondar K. M., Tsiura I. V., Karas'ov O. O. Vysokotochna heomahnitna zjomka na pam'iatkakh v okolytsi Bil's'koho horodyscha u 2018 r. *Arkheolohichni doslidzhennia Bil's'koho horodyscha — 2018* / vidp. red. I. I. Korost. Kyiv; Kotel'va: TsP NAN Ukrainy i UTOPIK, 2019. S. 19–26. (In Ukrainian)

Бондар К. М., Цюра І. В., Карасьов О. О. Високоточна геомагнітна зйомка на пам'ятках в околиці Більського городища у 2018 р. *Археологічні дослідження Більського городища — 2018* / відп. ред. І. І. Корост. Київ; Котельва: ЦП НАН України і УТОPIK, 2019. С. 19–26.

Doroshenko O. V., Shaporda O. M. Istoryko-kul'turnyj zapovidnyk «Bil's'k» — 15 roktiv diial'nosti ta osnovni zdobutky. *Fenomen Bil's'koho horodyscha — 2020* / vidp. red. I. I. Korost. Kyiv; Kotel'va: TsP NAN Ukrainy i UTOPIK, 2020. S. 5–21. (In Ukrainian)

Дорошенко О. В., Шапорда О. М. Історико-культурний заповідник «Більськ» — 15 років діяльності та основні здобутки. *Феномен Більського городища — 2020* / відп. ред. I. I. Корост. Київ; Котельва: ЦП НАН України і УТОПІК, 2020. С. 5–21.

Korost I. I. Arkheolohichni doslidzhennia na terytorii Bil's'koho mikrorehionu v period voiennoho stanu. *Konsensus* [Consensus]. 2023b. No. 2. S. 63–76. <https://doi.org/10.31110/consensus/2023-02/062-076>. (In Ukrainian)

Корост І. І. Археологічні дослідження на території Більського мікрорегіону в період воєнного стану. *Консенсус*. 2023b. №. 2. С. 63–76. <https://doi.org/10.31110/consensus/2023-02/062-076>.

Korost I. I. Deiaci aktual'ni problemy na suchasnomu etapi naukovooho vuvchennia Bil's'koho arkheolohichnoho kompleksu. *Istoryko-kraieznavchi doslidzhennia: tradytsii ta innovatsii. Materialy VI Mizhnarodnoi naukovoii konferentsii (Sumy, 8–9 hrudnia 2023 r.)*. Ch. 1. Sumy: FOP Ts'oma S. P., 2024. S. 137–142. (In Ukrainian)

Корост І. І. Деякі актуальні проблеми на сучасному етапі наукового вивчення Більського археологічного комплексу. *Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації. Матеріали VI Міжнародної наукової конференції (Суми, 8–9 грудня 2023 р.)*. Ч. 1. Суми: ФОП Цьома С. П., 2024. С. 137–142.

Korost I. I. (vidp. red.). Arkheolohichni doslidzhennia Bil's'koho horodyscha — 2017. Kyiv; Kotel'va: TsP NAN Ukrainy i UTOPIK, 2018. 320 s. (In Ukrainian)

Корост І. І. (відп. ред.). Археологічні дослідження Більського городища — 2017. Київ; Котельва: ЦП НАН України і УТОПІК, 2018. 320 с.

Korost I. I. (vidp. red.). Arkheolohichni doslidzhennia Bil's'koho horodyscha — 2021–2022. Kyiv; Kotel'va: TsP NAN Ukrainy i UTOPIK, 2023a. 350 s. (In Ukrainian)

Корост І. І. (відп. ред.). Археологічні дослідження Більського городища — 2021–2022. Київ; Котельва: ЦП НАН України і УТОПІК, 2023а. 350 с.

Korost I. I. (vidp. red.). Fenomen Bil's'koho horodyscha — 2022. Kyiv; Kotel'va: TsP NAN Ukrainy i UTOPIK, 2022. 284 s. (In Ukrainian)

Корост І. І. (відп. ред.). Феномен Більського городища — 2022. Київ; Котельва: ЦП НАН України і УТОПІК, 2022. 284 с.

Korost I. I. (vidp. red.), Zadnikov, S. A., Shramko, I. B. (uklad.). Bil's'ke horodysche v naukovykh pratsiakh V. A. Shramka. Kotel'va, Kharkiv: Majdan, 2016. 606 s. (In Ukrainian)

Корост І. І. (відп. ред.), Задніков, С. А., Шрамко, І. Б. (уклад.). Більське городище в наукових працях Б. А. Шрамка. Котельва, Харків: Майдан, 2016. 606 с.

Korotia O. Doslidzhennia Kuzemyns'koho ukriplennia Bil's'koho horodyscha za dopomohoiu LIDAR. *Konsensus* [Consensus]. 2024. No. 3. S. 8–17. <https://doi.org/10.31110/consensus/2024-03/007-017>. (In Ukrainian)

Коротя О. Дослідження Куземинського укріплення Більського городища за допомогою LIDAR. *Консенсус*. 2024. № 3. С. 8–17. <https://doi.org/10.31110/consensus/2024-03/007-017>.

Peliashenko K. Yu. Liplenyj posud skifs'koho chasu naselennia Dnipro-Donets'koho Lisostepu. Kyiv; Kotel'va: IA NAN Ukrainy, 2020. 378 s. (In Ukrainian)

Пеляшенко К. Ю. Ліплений посуд скіфського часу населення Дніпро-Донецького Лісостепу. Київ; Котельва: ІА НАН України, 2020. 378 с.

Peliashenko K., Shaporda O. Horodysche Kotel'va v basejni r. Vorskla: doslidzhennia 2023 r. *Badania archeologiczne w Polsce środkowowschodniej, zachodniej Białorusi i Ukrainie w roku. XXXIX Konferencja, Zamek Królewski w Sandomierzu (11–12 czerwca 2024)* / red. M. Florek, M. Maziarz, S. Mroczka, W. Rajpold. Lublin: Instytut Archeologii UMCS, 2024. S. 23–24. (In Ukrainian)

Пеляшенко К., Шапорда О. Городище Котельва в басейні р. Ворскла: дослідження 2023 р. *Badania archeologiczne w Polsce środkowowschodniej, zachodniej Białorusi i Ukrainie w roku. XXXIX Konferencja, Zamek Królewski w Sandomierzu (11–12 czerwca 2024)* / red. M. Florek, M. Maziarz, S. Mroczka, W. Rajpold. Lublin: Instytut Archeologii UMCS, 2024. С. 23–24.

Posokhov S. (vidp. red.). Borys Andriyovych Shramko: storinky biohrafii, pidsumky doslidzhen', spohady pro vchenoho. Kharkiv; Kotel'va: Majdan, 2021. 276 s. (In Ukrainian)

Посохов С. (відп. ред.). Борис Андрійович Шрамко: сторінки біографії, підсумки досліджень, спогади про вченого. Харків; Котельва: Майдан, 2021. 276 с.

Skoryj S., Zadnikov S. (red.). Rannij zaliznyj vik Skhidnoi Yevropy. Kharkiv; Kotel'va: KhNU imeni V. N. Karazina; IKZ «Bil's'k», 2021. 336 s. (In Ukrainian)

Скорий С., Задніков С. (ред.). Ранній залізний вік Східної Європи. Харків; Котельва: ХНУ імені В. Н. Каразіна; ІКЗ «Більськ», 2021. 336 с.

Suprunenko O. B. (vidp. red.). Fenomen Bil's'koho horodyscha — 2016. Kyiv; Poltava: TsP NAN Ukrainy i UTOPIK, 2016. 288 s. (In Ukrainian)

Супруненко О. Б. (відп. ред.). Феномен Більського городища — 2016. Київ; Полтава: ЦП НАН України і УТОПІК, 2016. 288 с.

Shaporda O. M., Bujnov Yu. V., Peliashenko K. Yu. Arkheolohichni doslidzhennia poselen' finalu doby bronzy — rann'oho zaliza na livomu berezi seredn'oi techii Vorskly u 2023 rotsi. *Konsensus* [Consensus]. 2024. No. 2. S. 7–49. <https://doi.org/10.31110/consensus/2024-02/007-048>. (In Ukrainian)

Шапорда О. М., Буйнов Ю. В., Пеляшенко К. Ю. Археологічні дослідження поселень фіналу доби бронзи — раннього заліза на лівому березі середньої течії Ворскли у 2023 році. *Консенсус*. 2024. № 2. С. 7–49. <https://doi.org/10.31110/consensus/2024-02/007-048>.

Shaporda O. M., Korost I. I. Doslidzhennia na terytorii Bil's'koho arkheolohichnoho kompleksu v 2021–2022 rr. *Arkheolohichni doslidzhennia Bil's'koho horodyscha — 2021–2022* / vidp. red. I. I. Korost. Kyiv; Kotel'va: TsP NAN Ukrainy i UTOPIK, 2023. S. 182–213. (In Ukrainian)

Шапорда О. М., Корост І. І. Дослідження на території Більського археологічного комплексу в 2021–2022 рр. *Археологічні дослідження Більського городища — 2021–2022* / відп. ред. І. І. Корост. Київ; Котельва: ЦП НАН України і УТОПІК, 2023. С. 182–213.

Shaporda O. M., Peliashenko K. Yu. Arkheolohichni doslidzhennia Bil's'koho arkheolohichnoho kompleksu v 2021–2022 rr. *Arkheolohichni doslidzhennia Bil's'koho horodyscha — 2021–2022* / vidp. red. I. I. Korost. Kyiv; Kotel'va: TsP NAN Ukrainy i UTOPIK, 2023. S. 158–175. (In Ukrainian)

Шапорда О. М., Пеляшенко К. Ю. Археологічні дослідження Більського археологічного комплексу в 2021–2022 рр. *Археологічні дослідження Більського городища — 2021–2022* / відп. ред. І. І. Корост. Київ; Котельва: ЦП НАН України і УТОПІК, 2023. С. 158–175.

Shaporda O. M., Zadnikov S. A., Bujnov Yu. V., Semenenko A. O. Poselennia Staryj kar'ier — rozvidky, rozkopky ta perspektyvy podal'shykh doslidzhen'. *Arkheolohichni doslidzhennia Bil's'koho horodyscha — 2021–2022* / vidp. red. I. I. Korost. Kyiv; Kotel'va: TsP NAN Ukrainy i UTOPIK, 2023. S. 42–102. (In Ukrainian)

Шапорда О. М., Задніков С. А., Буйнов Ю. В., Семененко А. О. Поселення Старий кар'єр — розвідки, розкопки та перспективи подальших досліджень. *Археологічні дослідження Більського городища — 2021–2022* / відп. ред. І. І. Корост. Київ; Котельва: ЦП НАН України і УТОПІК, 2023. С. 42–102.

Shaporda O. M., Zadnikov S. A., Semenenko A. O. Kotel'va II — dvosharove poselennia livooho bereha Vorskly. Rezul'taty doslidzhen' 2021–2022 rokiv. *Arkheolohichni doslidzhennia Bil's'koho horodyscha — 2021–2022* / vidp. red. I. I. Korost. Kyiv; Kotel'va: TsP NAN Ukrainy i UTOPIK, 2023. S. 103–147. (In Ukrainian)

Шапорда О. М., Задніков С. А., Семененко А. О. Котельва II — двошарове поселення лівого берега Ворскли. Результати досліджень 2021–2022 років. *Археологічні дослідження Більського городища — 2021–2022* / відп. ред. І. І. Корост. Київ; Котельва: ЦП НАН України і УТОПІК, 2023. С. 103–147.

Shramko B. A. Bel'skoe gorodishhe skifskoj jepohi (gorod Gelon). Kiev: Naukova dumka, 1987. 180 s. (In Russian)

Шрамко Б. А. Бельское городище скифской эпохи (город Гелон). Киев: Наукова думка, 1987. 180 с.

Shramko B. A., Shramko I. B., Zadnikov S. A. Zakhidne ukriplennia: zol'nyk № 11 (1958 r.). *Arkheolohichnyj kompleks «Bil's'ke horodysche»*. Vyp. 1. Kharkiv; Kotel'va: Majdan, 2018. 299 s. (In Ukrainian)

Шрамко Б. А., Шрамко І. Б., Задніков С. А. Західне укріплення: зольник № 11 (1958 р.). *Археологічний комплекс «Більське городище»*. Вип. 1. Харків; Котельва: Майдан, 2018. 299 с.

Shramko I. B. Bilsk (Belsk) City-Site — the Largest Fortified Settlement of Scythia. *Ancient West & East*. 2021. Vol. 20. PP. 171–218. <https://doi.org/10.2143/AWE.20.0.3289534>.

Shramko I. B. Bronze Mirrors from the Burials of the Skorobir Necropolis. *Arkheolohiia* [Archaeology]. 2025. Vyp. 2. S. 46–67. <https://doi.org/10.15407/archaeologyua2025.02.046>.

Shramko I. B. Bronze Mirrors from the Burials of the Skorobir Necropolis. *Археологія*. 2025. Вип. 2. С. 46–67. <https://doi.org/10.15407/archaeologyua2025.02.046>.

Shramko I. B. Dog in the Cult Practice Inhabitants Bilsk Hillfort of Early Iron Age. *International Symposium on Funerary Anthropology “Homines, Funera, Astra”*. Fifth edition. *Death and animals from Prehistory to Middle Ages. (Abstracts). “11 December 1918” University of Alba Iulia, 18–21 October 2015*. Alba Iulia: University of Alba Iulia. 2015. PP. 46–47.

Shramko I. B. Doslidzhennia kurhaniv u pivdennij chastyni nekropolia Skorobir. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy* [Archaeology and Early History of Ukraine]. 2024. No. 2(51). S. 222–245. (In Ukrainian)

Шрамко І. Б. Дослідження курганів у південній частині некрополя Скоробірів. *Археологія і давня історія України*. 2024. № 2(51). С. 222–245.

Shramko I. B. Jewelry, Accessories, and Decorative Elements of Women's Funeral Costume of the First Half of the 6th Century BCE in the Territory of Forest-Steppe Scythia. *Arts*. 2024. Vol. 13. No. 1: 35. PP. 1–27. <https://doi.org/10.3390/arts13010035>.

Shramko I. B. Metalevi vyroby z rozkopok zol'nyka 7 Zakhidnoho Bil's'koho horodyscha (doslidzhennia P. Ya. Havrysha). *Arkheolohichni doslidzhennia Bil's'koho horodyscha — 2019 / vidp. red. I. I. Korost*. Kyiv, Kotel'va: TsP NAN Ukrainy, UTOPIK, 2020. S. 231–265. (In Ukrainian)

Шрамко І. Б. Металеві вироби з розкопок зольника 7 Західного Більського городища (дослідження П. Я. Гавриша). *Археологічні дослідження Більського городища — 2019* / відп. ред. І. І. Корост. Київ, Котельва: ЦП НАН України, УТОПІК, 2020. С. 231–265.

Shramko I. B. Muzej arkeologii Karazins'koho universytetu v umovakh vijny: vyklyky ta vidpovidi. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia «Istoriia»* [The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series History]. 2022. Vyp. 62. S. 232–247. (In Ukrainian)

Шрамко І. Б. Музей археології Каразінського університету в умовах війни: виклики та відповіді. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*. 2022. Вип. 62. С. 232–247.

Shramko I. B. Rohove zavershennia luka z Bil's'koho horodyscha. *Arkheolohiia* [Archaeology]. 2019. Vyp. 4. S. 52–59. (In Ukrainian)

Шрамко І. Б. Рогове завершення лука з Більського городища. *Археологія*. 2019. Вип. 4. С. 52–59.

Shramko I. B., Korost I. I., Zadnikov S. A. Oboronitel'naja sistema Vostochnogo ukreplenija Bel'skogo gorodishha. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy* [Archaeology and Early History of Ukraine]. 2018. No. 2(27). S. 77–100. (In Russian)

Шрамко І. Б., Корост І. І., Задніков С. А. Оборонительная система Восточного укрепления Бельского городища. *Археологія і давня історія України*. 2018. № 2(27). С. 77–100.

Shramko I. B., Zadnikov S. A. Arkheolohichni doslidzhennia v okruzi Bil's'koho horodyscha v 2018 r. *Arkheolohichni doslidzhennia Bil's'koho horodyscha — 2018* / відп. ред. І. І. Корост. Київ; Котельва: ТсП НАН України і УТОПІК, 2019а. С. 99–132. (In Ukrainian)

Шрамко І. Б., Задніков С. А. Археологічні дослідження в окрузі Більського городища в 2018 р. *Археологічні дослідження Більського городища — 2018* / відп. ред. І. І. Корост. Київ; Котельва: ЦП НАН України і УТОПІК, 2019а. С. 99–132.

Shramko I. B., Zadnikov S. A. Arkheolohichni kolektsii kurhannykh nekropoliv Bil's'koho horodyscha u muzejnykh fondakh Kharkova ta Kotel'vy. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy* [Archaeology and Early History of Ukraine]. 2025. No. 2(55). S. 236–259. (In Ukrainian)

Шрамко І. Б., Задніков С. А. Археологічні колекції курганних некрополів Більського городища у музейних фондах Харкова та Котельви. *Археологія і давня історія України*. 2025. № 2(55). С. 236–259.

Shramko I. B., Zadnikov S. A. Doslidzhennia Bil's'koho horodyscha u 2013 r. *Arkheolohichni doslidzhennia Bil's'koho horodyscha — 2013* / відп. ред. І. І. Корост. Київ; Котельва: ТсП НАН України і УТОПІК, 2014. С. 5–64. (In Ukrainian)

Шрамко І. Б., Задніков С. А. Дослідження Більського городища у 2013 р. Археологічні дослідження Більського городища — 2013 / відп. ред. І. І. Корост. Київ; Котельва: ЦП НАН України і УТОПІК, 2014. С. 5–64.

Shramko I. B., Zadnikov S. A. Doslidzhennia kurhaniv na nekropoli Skorobir u 2017 r. *Arkheolohichni doslidzhennia Bil's'koho horodyscha — 2017* / відп. ред. І. І. Корост. Kyiv; Kotel'va: TsP NAN Ukrainy i UTOPIK, 2018. S. 6–23. (In Ukrainian)

Шрамко І. Б., Задніков С. А. Дослідження курганів на некрополі Скоробір у 2017 р. *Археологічні дослідження Більського городища — 2017* / відп. ред. І. І. Корост. Київ; Котельва: ЦП НАН України і УТОПІК, 2018. С. 6–23.

Shramko I. B., Zadnikov S. A. Doslidzhennia rann'oskifs'koho poselennia Laz'kivs'ki stavky I ekspedytsiiei Kharkivs'koho universytetu 2018 rotsi. *Arkheolohichni doslidzhennia Bil's'koho horodyscha — 2018* / відп. ред. І. І. Корост. Kyiv; Kotel'va: TsP NAN Ukrainy i UTOPIK, 2019b. S. 78–88. (In Ukrainian)

Шрамко І. Б., Задніков С. А. Дослідження ранньоскіфського поселення Лазьківські ставки І експедицією Харківського університету 2018 році. *Археологічні дослідження Більського городища — 2018* / відп. ред. І. І. Корост. Київ; Котельва: ЦП НАН України і УТОПІК, 2019b. С. 78–88.

Shramko I. B., Zadnikov S. A. Novi doslidzhennia kurhannoho mohyl'nyka Skorobir (ur. 6-te pole). *Arkheolohichni doslidzhennia Bil's'koho horodyscha — 2020* / відп. ред. І. І. Корост. Kyiv; Kotel'va: TsP NAN Ukrainy i UTOPIK, 2021. S. 7–15. (In Ukrainian)

Шрамко І. Б., Задніков С. А. Нові дослідження курганного могильника Скоробір (ур. 6-те поле). *Археологічні дослідження Більського городища — 2020* / відп. ред. І. І. Корост. Київ; Котельва: ЦП НАН України і УТОПІК, 2021. С. 7–15.

Shramko I. B., Zadnikov S. A. Ornamentovani cherpaky iz zol'nyka № 7 Zakhidnoho Bil's'ka. *Materialy III Vseukrains'koi arkheolohichnoi konferentsii «Putyv'l's'ki chytannia». Do 80-richchia viddilu arkheolohii rann'oho zaliznoho viku Instytutu arkheolohii NAN Ukrainy / holov. ред. S. A. Skoryj, S. V. Turyk. Kyiv: IA NAN Ukrainy, 2024. S. 80–87. (In Ukrainian)*

Шрамко І. Б., Задніков С. А. Орнаментовані черпаки із зольника № 7 Західного Більська. *Матеріали III Всеукраїнської археологічної конференції «Путівльські читання». До 80-річчя відділу археології раннього залізного віку Інституту археології НАН України / голов. ред. С. А. Скорий, С. В. Турик. Київ: ІА НАН України, 2024. С. 80–87.*

Shramko I. B., Zadnikov S. A., Korost I. I. Zakhysni sporudy Zakhidnoho ukriplennia Bil's'koho horodyscha: doslidzhennia ta interpretatsii. *Fenomen Bil's'koho horodyscha — 2020* / відп. ред. І. І. Корост. Kyiv; Kotel'va: TsP NAN Ukrainy i UTOPIK, 2020. S. 22–70. (In Ukrainian)

Шрамко І. Б., Задніков С. А., Корост І. І. Захисні споруди Західного укріплення Більського городища: дослідження та інтерпретації. *Феномен Більського городища — 2020* / відп. ред. І. І. Корост. Київ; Котельва: ЦП НАН України і УТОПІК, 2020. С. 22–70.

Shramko I. B., Zadnikov S. A., Kushnir A. S. Doslidzhennia dilianky valu na zachidnomu v'izdi do Skhidnoho ukriplennia (rozkop 37). *Arkheolohichni doslidzhennia Bil's'koho horodyscha — 2019* / відп. ред. І. І. Корост. Київ; Котел'ва: TsP NAN Ukrainy і УТОПІК, 2020. С. 95–110. (In Ukrainian)

Шрамко І. Б., Задніков С. А., Кушнір А. С. Дослідження ділянки валу на західному в'їзді до Східного укріплення (розкоп 37). *Археологічні дослідження Більського городища — 2019* / відп. ред. І. І. Корост. Київ; Котельва: ЦП НАН України і УТОПІК, 2020. С. 95–110.

Shramko I. B., Snitko I. A., Zadnikov S. A., Maliarevskaia A. A. Usad'ba ranneskifskogo vremeni Zapadnogo Bel'skogo gorodishha. *Stratum plus*. 2021. No. 3. S. 357–397. <https://doi.org/10.55086/sp213357397>. (In Russian)

Шрамко І. Б., Снитко І. А., Задніков С. А., Маляревська А. А. Усадьба раннескифского времени Западного Бельского городища. *Stratum plus*. 2021. № 3. С. 357–397. <https://doi.org/10.55086/sp213357397>.

Shramko I. B., Shramko V. S. Ridkisnyj artefakt sered novykh popovnen' fondiv IKZ «Bil's'k». *Arkheolohichni doslidzhennia Bil's'koho horodyscha — 2021–2022* / відп. ред. І. І. Корост. Київ; Котел'ва: TsP NAN Ukrainy і УТОПІК, 2023. С. 214–221. (In Ukrainian)

Шрамко І. Б., Шрамко В. С. Рідкісний артефакт серед нових поповнень фондів ІКЗ «Більськ». *Археологічні дослідження Більського городища — 2021–2022* / відп. ред. І. І. Корост. Київ; Котельва: ЦП НАН України і УТОПІК, 2023. С. 214–221.

Shramko I. B., Zadnikov S. A. The Bilsk Fortified Settlement and the Hallstatt World. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne*. 2021. T. 63. S. 123–148.

Zadnikov S. A. Arkheolohichni rozvidky ta rozkopky na Bil's'komu horodyschi v 2017 r. *Arkheolohichni doslidzhennia Bil's'koho horodyscha — 2017* / відп. ред. І. І. Корост. Київ; Котел'ва: TsP NAN Ukrainy і УТОПІК, 2018. С. 170–187. (In Ukrainian)

Задніков С. А. Археологічні розвідки та розкопки на Більському городищі в 2017 р. *Археологічні дослідження Більського городища — 2017* / відп. ред. І. І. Корост. Київ; Котельва: ЦП НАН України і УТОПІК, 2018. С. 170–187.

Zadnikov S. A. Greek Ware of the Bilsk Hillfort, Second Half of the 5th – 4th Centuries B.C. Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University, 2023. 330 p.

Zadnikov S. A. Novi nadkhodzhennia do fondiv Istoryko-kul'turnoho zapovidnyka «Bil's'k» u 2020 r. («skifs'ka kolektsiia») Petra Havrysha). *Arkheolohichni doslidzhennia Bil's'koho horodyscha — 2019* / vidp. red. I. I. Korost. Kyiv; Kotel'va: TsP NAN Ukrainy i UTOPIK, 2021. S. 168–185. (In Ukrainian)

Задніков С. А. Нові надходження до фондів Історико-культурного заповідника «Більськ» у 2020 р. («скіфська колекція») Петра Гавриша). *Археологічні дослідження Більського городища — 2019* / відп. ред. І. І. Корост. Київ; Котельва: ЦП НАН України і УТОПІК, 2021. С. 168–185.

Zadnikov S. A. Vypadkovi znakhidky z terytorii Kotelevs'koho rajonu. Nadkhodzhennia do fondiv IKZ «Bil's'k» 2019 r. *Arkheolohichni doslidzhennia Bil's'koho horodyscha — 2019* / vidp. red. I. I. Korost. Kyiv; Kotel'va: TsP NAN Ukrainy i UTOPIK, 2020. S. 269–276. (In Ukrainian)

Задніков С. А. Випадкові знахідки з території Котелевського району. Надходження до фондів ІКЗ «Більськ» 2019 р. *Археологічні дослідження Більського городища — 2019* / відп. ред. І. І. Корост. Київ; Котельва: ЦП НАН України і УТОПІК, 2020. С. 269–276.

Zadnikov S. A., Pryjmak V. V., Hoptkalo O. V. Arkheolohichni rozvidky na terytorii Bil's'koho horodyscha v 2015 rotsi. *Arkheolohichni doslidzhennia Bil's'koho horodyscha — 2015* / vidp. red. I. I. Korost. Kyiv; Kotel'va: TsP NAN Ukrainy i UTOPIK, 2016. S. 139–150. (In Ukrainian)

Задніков С. А., Приймак В. В., Гопкало О. В. Археологічні розвідки на території Більського городища в 2015 році. *Археологічні дослідження Більського городища — 2015* / відп. ред. І. І. Корост. Київ; Котельва: ЦП НАН України і УТОПІК, 2016. С. 139–150.

Zadnikov S. A., Shramko I. B. Arkheolohycheskye razvedky na Bel'skom horodysche v 2016 h. *Arkheolohichni doslidzhennia Bil's'koho horodyscha — 2016* / vidp. red. I. I. Korost. Kyiv; Kotel'va: TsP NAN Ukrainy i UTOPIK, 2017. S. 245–264. (In Ukrainian)

Задніков С. А., Шрамко І. Б. Археологические разведки на Бельском городище в 2016 г. *Археологічні дослідження Більського городища — 2016* / відп. ред. І. І. Корост. Київ; Котельва: ЦП НАН України і УТОПІК, 2017. С. 245–264.

Zadnikov S. A. Shramko I. B. Do pytannia pro arkhitekturu zakhysnykh sporud Skhidnoho ukriplennia Bil's'koho horodyscha. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy* [Archaeology and Early History of Ukraine]. 2022. № 1 (42). S. 203–233. (In Ukrainian)

Задніков С. А., Шрамко І. Б. До питання про архітектуру захисних споруд Східного укріплення Більського городища. *Археологія і давня історія України*. 2022. № 1 (42). С. 203–233.

Zadnikov S. A., Shramko I. B. Greek Pottery 7th – 6th Centuries BC on Bilsk Fortified Settlement. *Connecting the Ancient World West and East. Studies Presented to prof. Gocha R. Tsetskhladze* / eds. J. Boardman, J. Hargrave, A. Avram, A. Podossinov. Vol. I. Leuven: Peeters, 2022. Pp. 877–892.

Zadnikov S. A., Shramko I. B., Korotia O. V. Onovlenyj plan roztashuvannia zol'nykiv u mezhakh Zakhidnoho ukriplennia Bil's'koho horodyscha. *Fenomen Bil's'koho horodyscha — 2022* / vidp. red. I. I. Korost. Kyiv, Kotel'va: TsP NAN Ukrainy i UTOPIK, 2022. S. 81–115. (In Ukrainian)

Задніков С. А., Шрамко І. Б., Коротя О. В. Оновлений план розташування зольників у межах Західного укріплення Більського городища. *Феномен Більського городища — 2022* / відп. ред. І. І. Корост. Київ, Котельва: ЦП НАН України і УТОПІК, 2022. С. 81–115.

Zadnikov S., Shramko I., Pankovs'kyj V. (red.). *Mystets'ka stylistyka, tekhnika ta zmistovnist' za doby rann'oho zaliza Yevrazii*. Kharkiv; Kotel'va: Majdan, 2023. 282 s. (In Ukrainian)

Задніков С., Шрамко І., Панковський В. (ред.). *Мистецька стилістика, техніка та змістовність за доби раннього заліза Євразії*. Харків; Котельва: Майдан, 2023. 282 с.

Рис. 1. Пам'ятки, досліджені в період 2005–2025 рр.

- 1 — Західне укріплення Більського городища; 2 — Східне укріплення Більського городища;
- 3 — могильник Скоробір; 4 — поселення Скоробір I; 5 — поселення Лазьківські Ставки I;
- 6 — поселення в урочищі Марченки; 7 — поселення Кут;
- 8 — поселення Поле 2-ї бригади; 9 — поселення Геюсів Яр II; 10 — поселення в урочищі Барвінкова Гора I; 11 — поселення Пристань; 12 — поселення Котельва II; 13 — поселення Старий Кар'єр; 14 — Котельвське городище; 15 — поселення Холодівка.

Fig. 1. Archaeological sites (settlements and burial grounds) investigated in the period 2005–2025.

- 1 — Zakhidne fortification of the Bilsk hillfort; 2 — Skhidne fortification of the Bilsk hillfort;
- 3 — Skorobir burial ground; 4 — Skorobir settlement I; 5 — Lazkivski Stavky I settlement;
- 6 — settlement in the Marchenky tract; 7 — Kut settlement; 8 — Pole 2-yi bryhady settlement;
- 9 — Geysiv Yar II settlement; 10 — settlement in the Barvinkova Gora I tract; 11 — Prystan settlement;
- 12 — Kotelva II settlement; 13 — Stary Kar'yer settlement; 14 — Koteleva hillfort; 15 — Kholodivka settlement.

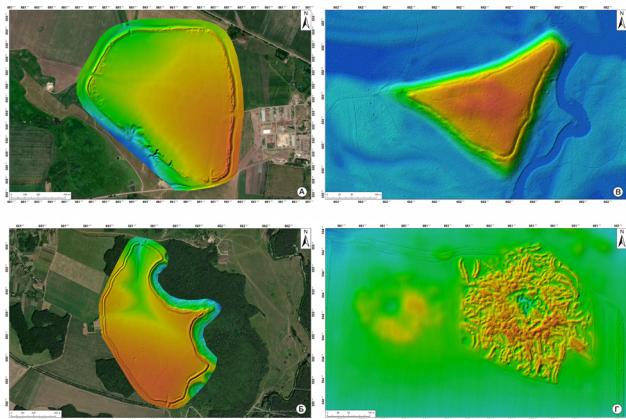

Рис. 2. Пам'ятки Більського мікрорегіону, досліджені методом LIDAR у 2024 р.
 Керівник робіт — Олексій Коротя.
 А — Західне укріплення; Б — Східне укріплення; В — Котелевське городище;
 Г — майдан «Великий Skorobir».

Fig. 2. Settlements of the Bilsk microregion, investigated by the LIDAR method in 2024.
 The head of the work is Oleksiy Korotyia.
 A — Western (Zakhidne) fortification; B — Eastern (Skhidne) fortification;
 C — Kotelva hillfort; D — “Velyky Skorobir” meadow.

Рис. 3. Наукові видання, підготовлені спільною командою ІКЗ «Більськ» та Каразинського університету в період 2014–2025 рр.

Fig. 3. Scientific publications prepared by a joint team of the Historical and Cultural Reserve “Bilsk” and Karazin University in the period 2014–2025.

Табл. 1. Основні етапи співробітництва Каразінського університету та Історико-культурного заповідника «Більськ» у період з 2005 до 2025 рр.

Table 1. Main stages of cooperation between Karazin University and the Historical and Cultural Reserve "Bilsk" in the period from 2005 to 2025.

Етапи	Напрями діяльності
I етап 2005– 2012	Створення Історико-культурного заповідника «Більськ». Популяризація досліджень Більського городища в ЗМІ Сумської та Полтавської областей, а саме результатів роботи Скіфської археологічної експедиції Каразінського університету на Західному укріпленні.
II етап 2012– 2021	Долучення співробітників ІКЗ «Більськ» до археологічних досліджень Скіфської експедиції Каразінського університету на Західному та Східному укріпленнях Більського городища. Підтримка університетської практики та експедиції. Відновлення розкопок курганів на некрополі Скоробір, виконання науково-дослідних робіт експедицією Каразінського університету на замовлення ІКЗ «Більськ». Спільні археологічні розвідки, дослідження ділянок поселень. Наукове опрацювання матеріалів та публікація матеріалів вивчень. Організація спільних виставок та конференцій. Розроблення облікової документації об'єктів Більського археологічного комплексу. Започаткування видання збірників «Археологічні дослідження Більського городища» (АДБГ) та «Феномен Більського городища». Підготовка монографій (зокрема колективних), збірок. Проведення спільних заходів, польових семінарів, ведення профорієнтаційної роботи. Підготовка проєктів щодо розвитку музейної справи в межах городища та його округи.
III етап 2022– 2025	Спільні рятівні дослідження на території Більського археологічного комплексу (поселення Котельва II, Старий Кар'єр, Котельєвське городище). Відновлення археологічних розкопок на Західному та Східному укріпленнях. Початок досліджень на поселенні Геюсів Яр II. Спільна обробка колекцій, публікація матеріалів. Участь у міжнародних наукових проєктах (розкопки курганів, створення каталогів, публікація наукових статей, проведення неінвазивних досліджень, видавнича, виставкова діяльність).

Ihor Korost

Director

Historical and Cultural Reserve “Bilsk”

13 Pokrovska St., vill. Kotelva, 38600, Poltava oblast, Ukraine

Email: korost_igor_1987@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7191-1149>

Iryna Shramko

Candidate of History, Director

Museum of Archaeology, V. N. Karazin Kharkiv National University

4 Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

Email: i.b.shramko@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1009-9262>

THE MOST RECENT PERIOD IN THE STUDY OF THE BILSK ARCHAEOLOGICAL COMPLEX

The Scythian-era Bilsk hillfort has been an object of research interest to the archaeologists of V. N. Karazin Kharkiv National University since 1954. In the period from 1958 to 1994, the Scythian-Slavic Archaeological Expedition, led by Prof. Borys Shramko, carried out wide-ranging excavations on the site. A large area of the settlement and its vicinity was explored, rescue digs were done on kurgans, and the excavated material was extensively systematized. This work provided the basis for a number of publications, including a general monographic study completed by Prof. Shramko in 1987, which became an essential reference work for all Scythologists interested in the Bilsk microregion. Since then, the Bilsk hillfort has remained a priority subject for Kharkiv University researchers and an important site for undergraduate archaeological field practice and postgraduate training in archaeology and ancient history. Material from new excavations enriches the collections of the University Museum of Archaeology every year. The museum now boasts one of the most impressive assemblages of artifacts from this famous site. The contribution of the university's researchers to the exploration of the Bilsk hillfort is reflected in a dedicated display that is part of the museum's permanent exhibition. After a brief interruption, the study of the archaeological complex was resumed and even significantly expanded in productive collaboration with the Bilsk Historical and Cultural Reserve, established in 2005. The paper traces the progress of the partnership between the reserve and V. N. Karazin Kharkiv National University (primarily researchers from the Department of Historiography, Source Studies, and Archaeology and the University Museum of Archaeology) in the areas

of research, conservation, exhibition, and publication over the past 20 years. The main achievements are outlined, together with further steps necessary to advance the study, preservation, and popularization of this archaeological site of global importance.

Keywords: Left-Bank Dnipro forest-steppe, complex of sites of the Bilsk hillfort and its vicinity, settlements, kurgan necropolises, archaeological research, non-invasive studies, Historical and Cultural Reserve “Bilsk”, Karazin University, historical and cultural heritage of Ukraine, collaboration, 2005–2025.

Конфлікт інтересів

Автори засвідчують, що, незважаючи на те, що один із авторів рукопису є членом редакційної колегії цього журналу, процес рецензування, ухвалення рішення щодо публікації та редагування здійснювалися незалежно, без його участі чи впливу. Будь-які потенційні конфлікти інтересів були повністю усунені шляхом зовнішнього контролю за процесом. Крім того, автори повністю дотримувалися етичних норм, зокрема щодо уникнення плагіату, фальсифікації даних і дублювання публікацій.

Внесок авторів: усі автори зробили рівний внесок у виконання цієї роботи.

У роботі не використано ресурси штучного інтелекту.

Conflict of Interest

The authors certify that, despite one of the authors of the manuscript being a member of the editorial board of this journal, the processes of peer review, editorial decision-making regarding publication, and editing were conducted independently, without the author's participation or influence. Any potential conflicts of interest were fully mitigated through external oversight of the process. In addition, the authors have fully adhered to ethical standards, including the avoidance of plagiarism, data falsification, and redundant (duplicate) publication.

Author Contributions: All authors contributed equally to the completion of this work.

No artificial intelligence tools were used in the preparation of this work.

Дата першого надходження статті до видання: 02.01.2026.

Date of the article's initial submission to the Journal: 02.01.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.02.2026.

Date of acceptance of the article for publication after peer review: 24.02.2026.

Дата публікації: 20.03.2026.

Date of publication: 20.03.2026.